

Emil Basat

(Sofia, Union of Translators in Bulgaria)

Radost Zhelezarova – On the Joy of Life and the Love for the “Czech New World“

Abstract: Assoc. Prof. Radost Zhelezarova graduated in Slavic Studies with a major in Czech language and literature. She is a lecturer at the Department of Slavic Linguistics with the Faculty of Slavic Studies at Sofia University. Radost Zhelezarova teaches courses in *Practice of Philological Research* and *Translation Theory* and leads seminars in *Conference Interpreting from and to Slavic languages*, *Translation Practice* and *Practical Czech*. She has authored the monographs *Bulgarian–Czech Lexical Asymmetries* and *Linguistic Issues and Errors in the Translation from Slavic Languages to Bulgarian*. She is a translator of fiction and specialised literature and has translated films and works by Václav Havel, Karel Michal, Karel Pecka, Petra Soukupová, among others. Radost is an active part and founding member of the *Bohemia Club*. She teaches stenography, typewriting and computer shorthand and used to work as a parliamentary stenographer. She is managing editor of the journal *Contrastive Linguistics* and member of the editorial board of another linguistics journal, *Bulgarian Speech*. She is the author of numerous scholarly articles and studies.

Емил Басат

(София, Съюз на преводачите в България)

Радост Железарова – за радостта от живота и за любовта към „чешкия нов свят“

Радост е ведър и светъл човек. Обичлив човек. Винаги заредена с позитивна енергия, тя е влюбена в онова, на което се е отдала – чешкия език и литература. Сериозна и задълбочена в изследванията си, тя раздава щедро онова, което знае. Винаги усмихната и с чувство за хумор – култивирано от добрата чешка традиция – тя не само се е посветила на науката, но и влага немалко усилия и години в опазването, популяризирането и грижите около наследството на големия български художник Георги Железаров. Предала е традицията на занимания с езиците и на своята дъщеря, която е първият читател и критик на преводите и на текстовете ѝ и която върви по нейните стъпки – само че в областта на скандинавистиката. Тя отговаря изцяло на името си – радост, радост от живота.

Завършва Славянска филология, с профил чешки език и литература в Софийския университет, с втора специалност – френски език. Преподавател е в Катедрата по славянско езикознание към Факултета по славянски филологии. Води лекционни курсове по теория на превода и техника на филологическата работа, семинарни занятия по конферентен превод от и на славянски езици, практика на превода и практически чешки език. Научните ѝ интереси са в областта на лексикологията, съпоставителните изследвания на славянските езици, теорията и практиката на превода. Превежда художествена и специализирана литература и филми. Тя е активен член и член учредител на Бохемия клуб от създаването му до днес, редактира издания на Бохемия клуб и участва в проявите на клуба. Тя и Добромир Григоров бяха сред най-активните сътрудници на Велико Тодоров в Бохемия клуб. Преподава стенография, машинопис и компютърен бързо-

пис, била е парламентарен стенограф. Член е на Българско-алжирското научно дружество, на Българското стенографско дружество, участвала е в редица състезания по стенография. Отговорен секретар на списание „Съпоставително езиковедие“, член е и на редколегията на списание „Българска реч“.

Автор е на монографиите:

Прояви на лексикална асиметрия между българския и чешкия език. София: ИК Стилует, 2015;

Лингвистични проблеми и грешки в превода от славянски езици на български. София: ИК Стилует, 2016.

Автор е и на десетки студии, статии, обзори, рецензии и др. в български и чуждестранни научни издания, участва в множество национални и международни лингвистични и преводачески форуми.

Превела е от чешки език книгите:

Карел Михал. Страшила за делник. [Малка чешка библиотека]. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1996;

Вацлав Хавел. Хоризонти на надеждата. София: Фондация Тексим, 1997, (съпреводчач Т. Седлачкова);

Карел Михал. Чест и слава [Малка чешка библиотека]. София: Изд. Херон Прес, 2002;

Петра Соукупова. На море. София: Изд. Аля, 2014;

Петра Соукупова. Без следа. София: Изд. Аля, 2014;

Викторие Ханишова. Анежка. София: ИК Стилует, 2018;

Петра Соукупова. В снега. София: Изд. Аля, 2018;

Петра Соукупова. Кой уби Снежко? София: Изд. Аля, 2019;

Петра Соукупова. Най-добре за всички. София: Изд. Аля, 2019;

Викторие Ханишова. Гъбарката. София: ИК Стилует, 2022.

През 1998 г. получава *Почетна грамота за млади и перспективни преводачи* от Съюза на преводачите в България на името на „Веселин Измирлиев“ за превода на книгата с избрани речи на Вацлав Хавел от 90-те години на XX в. „Хоризонти на надеждата“ (1997).

Превежда и редица разкази на чешки автори като Карел Пецка, Бохумил Храбал, Мирослав Крбот, Петра Соукупова, Петра Дворжакова и др. за българския литературен периодичен печат.

Тя е преводачка на филми за Чешкия център – София и София филм фест (2020-2022) и за БНТ (игрални, документални, приказки и анимации за продуцентско направление „Чужди програми, 2015-2016 г.), сред които: „Хордубал“, по романа на Карел Чапек, реж. М. Фрич, Яр. Балик; „Перлички на дъното“, по едноименния сборник с разкази на Бохумил Храбал, реж. И. Менцел, Е. Шорм, В. Хитилова, и др.; „Дим“ (музикална комедия), реж. Т. Ворел, Л. Тучек; „Сизифовска поддръжка“, реж. П. Юрачек, Я. Шмид; „Хитлер, Сталин и аз“, док. филм за живота на Хеда Марголиова-Ковалиова; „Животът според Вацлав Хавел“, док. филм за живота на Вацлав Хавел, реж. А. Седлачкова; „Малвина“, реж. М. Балайка; „Изгубеният принц“, реж. В. Кршистик; „Снежният дракон“, реж. Е. Соколски младши; „Отвлечената самодива“, реж. М. Цислар; „Арабела“, детски игрален сериал, сер. 1–6 и 10–13; „Вълшебни приказки“, поредица от анимационни приказки, и др.

Превежда и множество научни статии и рецензии от чешки и руски език, както и едно учебно помагало, превод от френски език (А. Ландерси, Р. Ренар. Елементи на фо-

нетиката. Брюксел: Дидие, Международен център по приложна фонетика в Монс, 1992), ръкопис, за филологическата библиотека на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Ето нашия виртуален разговор:

Разкажете ни за себе си, за рода си, за художника Георги Железаров и мястото му в родовете Ви памет. Галерията, носеща неговото име, и онова, което правите със съпруга си за популяризирането на наследството му.

Интересното за бабите и дядовците ми е, че трима от тях са македонци. Затова обичам да се определям като три четвърти македонка. Другото, което смятам за важно и определящо в живота ми е, че съм четвърто поколение учител.

Баба ми по майчина линия, Иванка Кецкарова-Илиева, е от Охридска Македония. Нейният баща, Антон Евтимов Кецкаров (1865 – 1945), учи първо в Охрид и Струга при Григор Пърличев, а после в София и Солун. През 1887 г. става учител по аритметика, геометрия, география и турски език в Охридското класно училище. От следващата година преподава и български език, старобългарски, физика, счетоводство и антропология. Впоследствие учителства в Битоля като добавя към математическите дисциплини и химия. Известен е в Битоля и в Охрид като кротък учител и грижовен баща на пет деца, но постепенно става разпален комита, който кани и жена си на всяко заседание на революционния комитет. Идеалист по душа, Антон Кецкаров е един от водачите на Илинденското въстание и през май 1903 г. тръгва за гората с пушка на рамо, а жена му, заедно с децата и слепия му 78-годишен баща, забягват към освободена България. След установяването си в София, А. Кецкаров е един от инициаторите за построяването на училище и читалище в кв. Модерно предградие, където и до днес улицата, водеща към Старото училище, носи неговото име. Като пенсионер води счетоводството на Националния илинденски комитет в София, като пръв започва да прави редовни дарения, с което слага началото на т.нар. от него „неприкосновен капитал за построяване на Македонския дом“ (днес на ул. Пиротска, 5). Тогава казва: „Ке се засрамат и ке дадат и други“. Примерът му е последван от още 14 души. Събрани са 238 376 лв., от които 96 000 лв. са внесени от А. Кецкаров. Последните години от живота си се връща в Охрид, където продължава обществената си дейност до смъртта си. Три от петте деца на Антон Кецкаров и Екатерина Митанова (Кецкарова) също стават учители.

Едно от тях е баба ми, Иванка Кецкарова (1902-1988). Баба Ваня, както я наричахме всички, беше свят човек. Изпълнена с доброта, любов и грижа за семейството и за учениците си, тя даваше всичко от себе си за добруването на близките ѝ. Завършва средно педагогическо образование в бившата Трета софийска девическа гимназия, която през 1905 г. става Държавно педагогическо училище. Тогава дипломите на отличниците връчвал лично тогавашният министър на народната просвета, Стоян Омарчески в Народния театър. После баба била назначена за учител в с. Филиповци, където работила всеотдайно и вдъхновено в първите отделения от 1922 до 1936 г. След Втората световна война е учител-възпитател в сиропиталище „Битоля“, а след пенсионирането си става библиотекар в читалище „Кирил и Методий“ в кв. Модерно предградие, един от основателите на което е баща ѝ, Антон Кецкаров. Тя също се изявява като общественик и допринася за издигането на културата на жените в квартала, организира читателски групи, прилага педагогически методи, въведени в образованието ни след повече от 30 години. В края на живота си започва да пише стихчета (в ритмиката на известни български поетични творби) и спомени, в които е запазена както нейната богата душевност и любов към ближния, така и много информация за миналото на семейството и рода.

Един от братята на баба ми, най-малкият, Методи Кецкаров (1904 – 1981), също е бил творец и учител, художник и скулптор, но и светски човек. Освен изкуство в Художествената академия, е завършил и дипломация в Свободния университет в София (дн. УНСС). Преподавал е изобразително и пластично изкуство. През войната в периода 1942 – 1945 г. е директор на Охридската гимназия „Св. Климент“. През 1944 г. М. Кецкаров като един от най-уважаваните хора в Охрид има активно участие в спасяването от страна на охридчани на избягалите от немски плен 25 български войници. Цялата история е описана в новелата на Серафим Северняк „Охридска балада“ и във филма „Спасените“. През 1946 г. Методи Кецкаров се връща при семейството си в София, но не успява да намери място за изява като скулптор и през 1947 г. заминава за Франция, където продължава да твори до края на живота си.

За рода Кецкарови има родословно дърво, което води началото си от 1695 г. от Йоан, „жител на Охридската махала Благовещение“. Майка ми беше радетел на родовата памет и с помощта на роднини от София и Охрид направи много за събирането на информация за семейството. Малко преди смъртта си тя успя да организира изложба в Националния исторически музей в Бояна, която включваше много документи и снимки за рода Кецкарови, скулптури на М. Кецкаров и подробен албум-каталог с илюстрации. Има и други роднини от различни разклонения, които продължават делото на майка ми. Надявам се, че един ден ще ми остане време, за да поема и аз допълването на пъзела на семейната история.

Другата ми баба, по бащина линия, Серафима Железарова (1902 – 1990), е от северната част на Егейска Македония (с. Горно Броди, Серска околия). По силата на тогавашната гръцко-българска договореност за „доброволно преселване“ на гърците от България и на българите от Гърция, семейството ѝ е принудено да търси нов дом и заминава за Станимака (дн. Асеновград), а оттам за Перушица. Баба Сара също е едно от петте деца в семейството. Най-големият от четиримата ѝ братя често казвал, че имат „една сестрица“ и трябвало да я изучат. Така, финансово подкрепяна от брат си, баба завършила Педагогическата гимназия и също станала учителка, първо в Перушица, после в Устина, Куклен, Пранга, Наречен и Обидим. И някъде там срещнала дядо, Георги Железаров (1897 – 1982).

Любопитното в човешкия живот са честите съвпадения, които понякога ни карат да ги приемем за съдбовни. Когато моите родители, Снежинка и Ангел Железарови, започнали да излизат по срещи, да си ходят на гости и да си разглеждат семейните албуми, установили, че майките им не само са родени в една и съща година (1902), но са учили заедно в Държавното педагогическо училище. После животът ги пратил в различни посоки, докато един ден децата им също попаднали в един клас в началното училище. Пак благодарение на старите албуми, нашите „се намерили“ в общи снимки от първите отделения в тогавашния френски колеж. Тях обаче след години ги събира стенографията, но за нея ще стане дума по-късно.

Дядо Георги е от Пиринска Македония, роден е в с. Марчево (Неврокопско, дн. Гоце Делчев). Получава основно образование в родното си място, а после завършва Мъжкото педагогическо училище в Сяр (дн. Серес, Гърция). Веднага след това, макар за кратко, е основен учител в с. Либяхово (Неврокопска околия). От 1914 г. учи Графика и Декоративни изкуства при чешкия художник проф. Йосиф Питер в Държавното художествено-индустриално училище (ДХИУ, дн. Художествена академия). Почеркът и стилът на Й. Питер лесно се разпознават в ранното му творчество.

Сред нещата, които са по-малко известни за Георги Железаров, е орденът му за храброст от Първата световна война. Като много други български интелектуалци, той оставя студентската скамейка в ДХИУ, зачислен е на военна служба първо в Горна

Джумая и Кюстендил, а после и в Школата за подофицери в Одрин. От август 1916 г. до края на войната се сражава на Струмишкия фронт в района на Еникьой Демир Хисар и Караджикьой. След войната се връща в ДХИУ, за да продължи обучението си.

През следващите години Г. Железаров е гравьор в Географския институт, рисувач в Държавната печатница, живописец и график на свободна практика, но участва и в творческия живот в столицата. Използва времето и да пътува (Цариград, Флоренция, Мароко, Тунис), прекарва две години в Алжир, където работи като десенатор-литограф във френско типолитографско ателие.

В началото на 30-те години се връща в България и сключва брак със Серафима Сакъзова. Кумуват им художникът Борис Денев и съпругата му. Започва работа като хромолитограф в Държавната печатница, където работи до пенсионирането си. Там той създава проекти на банкноти, марки, бандероли, плакати, винетки, грамоти, дипломи и др.

През последните години от живота си Г. Железаров пренася на платната си пьстрите градски сюжети – гъмжилото от хора на софийските пазари и улици, моменти, уловени в Борисовата градина. Съкварталците му от района край Орлов мост още помнят как вече с побеляла глава сутрин тръгва бавно към парка, понесъл бастун, столче, триножник и картони. Там рисува играещите деца, отдъхващите на пейките баби и дядовци, майките с колички, спортуващите на тенис-кортовете, градинарите, които сядат лехички с цветя, все хора в труд или почивка.

Винаги работеше на открито. Сутрин ставаше преди всички, подготвяше четките, палитрата и всичко необходимо и излизаше. Връщаше се обикновено по тъмно. Гонеше слънцето, казваше, че утре щяло да бъде друго, сенките щели да са различни, хората също, затова днес трябвало да завърши, каквото е започнал. Само при много лошо време оставаше у дома и рисуваше гледката през прозореца или довършваше картини, започнати предишните дни. Студените и дъждовни дни използваше и за да следи какво ново има на сцената на съвременното изобразително изкуство, ходеше по изложби, в галерията на СБХ на Шипка 6, в галерията „Райко Даскалов“, СГХГ и др. После си идваше вкъщи и казваше: „Трябва да видите еди-коя си изложба“. Това се отнасяше не само за българското изкуство, но и за чуждестранните творци, които гостуваха в София. Благодарение на подобна дядова препоръка още като дете се запознах с творчеството на Николай Ръорих. Имаше и дни, когато дядо сваляше от стената голямото, обвито с красива стара дървена рамка огледало, и правеше автопортрет. Тогава работеше бавно и задълбочено, различен от художника, творещ винаги навън, онзи с леките движения на четката и бързите щрихи, гонещ слънцето, преди да залезе.

Като изкусен майстор на графични и декоративни техники Георги Железаров е един от най-добрите летописци с четка на променящия се облик на стара София. В творчеството му можем да проследим урбанистичното развитие на града – изграждането на центъра, Ларгото около църквата Св. Петка Самарджийска, Халите, Джамята, Женския пазар, кръстовищата на Орлов мост и Ректората, управлявани още от регулировчици, строителството на днешното Цариградско шосе, с Полиграфическия комбинат и Телевизионната кула, озеленяването на Парка, стадион „Васил Левски“ с открита ледена пързалка отпред, много улици и дворове около ул. Иван Асен II, Военната академия, стария Зоопарк или „новия“ тогава театър „София“.

Г. Железаров рисуваше само за себе си до края на живота си. Не искаше да продава картините си, много се дразнеше, когато някой настояваше да купи негова работа и остана изцяло верен на изкуството. Не обичаше и да показва творбите си, въпреки че като млад е участвал редовно в Общите художествени изложби, организирани от съществуващите тогава отделни дружества на българските художници. Бил е дори сред

основателите на Дружеството на независимите художници и негов активен член, секретар и касиер. Приживе обаче прави само две самостоятелни изложби – през 1924 г. в Неврокоп и през 1941 г. в София в Държавната художествена галерия. Открива я с тържествено слово писателят Емануил Попдимитров.

„Георги Железаров е отличен график, който впечатлява с крайно фините си екзотични скици от Алжир, изпълнени със знойната атмосфера на юга, с ленивия полузадрямал живот на улиците и със старинните сгради. Мекота и нежно преливане на багри показват природата, различна от нашата, с кактуси и палми, с отрязани артистично каменни арки, пред които струи мека светлина и се бори с мрака на улиците...“

пише за творчеството на Железаров Ем. Попдимитров във в. Заря, бр. 6049/1941.

Една от откупките на картините прави сестрата на цар Борис III, княгиня Евдокия, известна като художничка и меценатка, а пресата със задоволство отбелязва този факт, както и небивалия възторг, с които духовният елит на столицата посреща странящия от всякаква суета майстор на четката.

След смъртта на Г. Железаров родителите ми постепенно започнаха да подреждат и класифицират творчеството му. Подготвиха първата ретроспективна изложба през 1986 г. Организирах заснемането на картините и сложиха началото на архива на художника. Постепенно започнахме да се учим как трябва да се погрижим за името и наследството на твореца. През 1997 г. с помощта на изкуствоведите от Галерията за чуждестранно изкуство отбелязахме 100-годишнината от рождението на художника с юбилейна изложба. През следващите години в тази дейност се включи и съпругът ми, Веселин Стоянов, а напоследък и дъщеря ни, Светла, правнучката. Като професионален фотограф съпругът ми отдавна се грижи за заснемането и отразяването на изкуството в сайта на художника, в различни каталози, плакати и други издания. Същевременно точно той често е двигателят на поредната ретроспективна изява на твореца. Като внучка на художника очевидно нося в кръвта си и неговата интровертност и затвореност, която понякога ме кара да отстъпя или да намаля скоростта на някои от „светските събития“ около картините на дядо. В такива моменти съпругът ми ме връща обратно към дългата ни – заедно да мислим за паметта и изкуството на Железаров. Сред множеството изложби в България и в някои от Българските културни центрове в чужбина, не мога да подмина и 120-годишния юбилей, който беше отбелязан с мащабна изложба, изследване и каталог на СГХГ през 2017 г. Правим всичко това, защото творбите на художника трябва да излязат извън стените на неговата къща и да влязат в изложбените зали, картините му трябва да красят и други домове, да радват очите и сърцата на повече хора. Нали това е смисълът на изкуството.

Годините на учение? Учителите, за които си спомняте от руската гимназия?

Руската гимназия или 133 ЕСПУ „А. С. Пушкин“ е школа, възпитала мнозина професионалисти в различни сфери от живота. Бих могла да напиша много за всеки от учителите си, но понеже за преводача е задължително да познава добре първо своя език, а после чуждия, ще споделя няколко спомена за учителите по български език и литература:

Едни от най-топлите спомени за часовете по български са свързани с благата усмивка на Недялка Станева, която ни преподаваше в 5, 6 и 7 клас. Тя обичаше и предмета, и учениците си, гласът ѝ се лееше като „бабина приказка“, преподаваше достъпно и с разбиране към тези, на които им беше трудно, макар често да проявяваше и присъщата на истинския учител строгост към всякакви глупости и глезотии. Сигурно всеки от съучениците ми помни онези, не толкова чести, но пък незабравими часове, когато след

голямото междучасие половината клас се мъкнеше със закъснение и се оправдаваше, че е имало опашка в близката фурна или в сладкарницата срещу училището. В такива моменти Н. Станева, вместо да ни се накара едно хубаво, даваше пари на някого от момчетата и му поръчваше да купи една погача и шарена сол от същата фурна. После в първите минути от часа току-що изпечената питка се разчупваше за всички и цялата класна стая замирисваше на топъл хляб и шарена сол. Какво по-българско е могло да се случи в часовете по български език и литература!

От 9 клас нататък българската литература беше в ръцете на нетрадиционния Цако Бочев, учителят, който ни научи да мислим, да достигахме сами или поне с общи усилия до това, което „е искал да каже авторът“. Беше достатъчно да споделим и какво ние сме разбрали от произведението, независимо дали то съвпаднаше с написаното в учебника. За Ц. Бочев беше важно да ни поощри да поразсъждаваме и да вникнем в идеята на автора. После в обща дискусия се стигаше и до избистряне на авторовия замисъл. Помня също, че тези часове бяха интересни за целия клас, включително за онези, които нямаха намерение да продължат с хуманитарните науки.

Имахме прекрасни учители както по история, така и по природо-математическите дисциплини, също по изкуствата или физкултурата, всеки възпита у нас по нещо важно и остави спомени у поколения свои ученици. Но освен учителите по български, тук искам да спомена още един учител и будител – невероятната Вера Стойчева. Тя беше с нас от 4 до 11 клас. Това бяха осем години, през които В. Стойчева ни преподаваше руски език, руска литература и ни беше класна – строга, изискваща, отговорна и в същото време вдъхновена от руската литература, добронамерена, изпълнена с човешчина и оптимизъм. Точно такъв е истинският учител. Тя е учителят, с когото все още се виждаме от време на време – на концерт, изложба или друго културно събитие, а напоследък и без конкретен повод си създадохме някакъв ритъм на срещите. С Вера Стойчева обикновено говорим за настоящето или за бъдещето. Поводът за най-скорошната ни среща беше прочитът на една от книгите на Петра Соукупова. Така преди коледните празници си говорихме за чешката литература, вместо да обсъждаме ковид, предпразнично суетене, подаръци, стари истории от училище или други стандартни теми. Говорихме и за новите филми, посветени на някои от класическите или съвременните руски поети, които класната следи в интернет. Винаги имаме взаимен обмен и обогатяване до следващата ни среща. И винаги има какво ново да науча от своята учителка.

Защо избрахте да следвате славянска филология с чешки език? С какво Ви привлякоха? Откъде е интересът Ви към чешкия и заниманията Ви с проблемите на езика? Разкажете за учителите си – Янко Бъчваров, Величко Тодоров, Иван Павлов...

След споменатото вече 133 ЕСПУ „А. С. Пушкин“ интересите ми се насочиха и към другите славянски езици. По онова време нямахме възможност за избор на езика и профила от изучаваните тогава полски, сърбо-хърватски или чешки в специалността „Славянска филология“. Разпределяха ни като редуваха по един във всяка група според класирането от кандидатстудентските изпити. В този смисъл, изборът на чешката филология в рамките на славянската, беше случайност, за която обаче никога не съм съжалявала. Дори не съм се и опитвала да си представя къде щеше да ме отведе животът, ако тази случайност ме беше пратила в полската или сърбо-хърватската група. Може би единственото сигурно е, че щях да се стремя да се ориентирам към преводите, просто езиците щяха да са други. Всъщност сега изпитвам известно съжаление, че се пооткъснах от руския и така и не стигнах до това да превеждам руска художествена литература.

Както отбелязах по-горе, дядо е изучавал графика при проф. Йосиф Питер, от когото е възприел изключително много от стила и техниката му в началните години от

творчеството си. Успях да науча повече за Й. Питер и за влиянието му върху творбите на Г. Железаров от началото на XX в. едва когато НХГ направи юбилейна изложба на чешкия художник през 2015 г., съпроводена с издаването на прекрасен каталог, както и със серия от лекции в четвъртъците, докато траеше изложбата. Чак в наши дни се разкри изключителната роля на Й. Питер за развитието на българската графична школа. Той е бил поканен да преподава графични техники в новосъздаденото тогава Държавно художествено-индустриално училище и е „първият академично школуван график у нас“. Живял и творил в София от 1909 до 1921 г., той е сред първите художници, които се вдъхновяват от столицата на Следосвобожденска България, от църквите „Св. София“ и „Св. Петка“, от Народния театър, Орлов мост, езерото Ариана или Златарската чаршия. Това са любими сюжети и на Г. Железаров, който следва пътя на своя учител и сякаш документиращ израстването на София в по-късен етап. За съжаление, когато станах студентка и свързах живота си с Чехия и чехите, дядо вече си беше отишъл, а докато беше жив, той използваше всичкото си време, за да рисува, което всъщност е правил цял живот. Рядко отделяше време за спомени.

Откъде идват интересите ми към езиците и превеждането – очевидно съм ги наследила от родителите си, майка ми говореше руски и френски, а баща ми – френски и португалски. Мама обичаше да превежда, но по-скоро като хоби, в свободното време между преподавателските си ангажименти, така и не беше успяла да осъществи желанието си да превежда активно. Но имаше страхотно чувство за езика и беше първият читател и редактор на първите ми преводи. През последните няколко години нейното място на първи читател и редактор зае дъщеря ми – едно от любимите ми занимания е да седнем заедно, да четем на глас и да коментираме поредния превод, преди да го изпратя за официалната редакция.

Славянската филология, както и всеки нов език, не само славянски, е един нов прозорец, нов свят, който се отваря бавно, постепенно, понякога трудно и мъчно, но все по-широко, откриват се все повече подробности, става ти все по-интересно. И за това водеща роля имат учителите ни. За „чешкия нов свят“, в който се потопих, решаваща роля, естествено, имаха нашите учители, Светомир Иванчев, Янко Бъчваров, Иван Павлов, Величко Тодоров. Всеки от тях е оцветил по свой начин представата ми за Чехия и чешкото, за езика и литературата, през годините всеки е добавял от многобройните парченца от чешкия пъзел и е оставил много спомени, които често се споделят и разменят от поколенията техни ученици. А общите спомени ни правят и по-близки един към друг.

За всеки от тях имам и по някой личен спомен, свързан с превеждането:

В пети курс си бях харесала един словашки разказ и много исках да го превода и да го предложа в някое списание или вестник. Сега се чудя с кой акъл съм имала смелостта и самочувствието да помоля точно проф. Иванчев да го погледне и да каже дали преводът е добър. Може би смелостта все пак е идвала от факта, че Св. Иванчев ни преподаваше различни дисциплини почти през цялото следване – още от първи курс с упражненията по чешки, през старобългарския, включително и в пети курс по практика на превода. Явно съм била завладяна от типично младежко вдъхновение. Професорът не само прочете моя самонадеян опит за превод, при това от словашки, но на следващото занятие ми го върна с множество поправки, бележки и коментари, такива, каквито той правеше и върху ръкописите на статиите за „Съпоставително езиковедие“, подробни, с молив, някои едва четими. От неговата изчерпателна и най-съвестна редакция ми идваше да потъна от срам. Виждайки смущението ми, проф. Иванчев отдели още от времето си, за да прегледаме заедно корекциите и с благата си усмивка да ме успокои, че нещата ще се получат.

Няколко години по-късно, в разгара на динамичния живот на Бохемия клуб, един ден Величко Тодоров донесе в редакцията една книжка, малък формат, от непознат чешки автор, и ми каза: „Искаш ли да я прочетеш?“ Нищо повече. Очакваше реакцията ми. Като наскоро завършил бохемист, го приех за съвсем нормално – литераторът си е литератор – продължава да образова настоящи и бивши студенти. Като чу, че съм харесала малко странните на пръв поглед разкази на Карел Михал от „Страшила за делника“ (чеш. Vubáci pro víední den, 1962), каза: „Искаш ли да я преведеш?“ Отнякъде В. Тодоров беше разбрал, че искам да превеждам, въпреки че след редакцията на онзи словашки разказ от проф. Иванчев не се осмелявах да споменавам за своите тайни стремежи. Не можех да повярвам на ушите си – аз, да превеждам цяла книга, просто така! Толкова ли било лесно, взимам и я превеждам? Всъщност всичко, което Величко Тодоров правеше, изглеждаше лесно за другите. Така „лесно“, заедно с Янко Бъчваров и останалите учредители, те създадоха и „Boхемия клуб“. Предложението да преведа малкия сборник с разкази на Карел Михал беше именно за една от книжките на „Малка чешка библиотека“ на „Хомо бохемикус“.

Тук в разказа се намесва и Янко Бъчваров, който стана редактор на този мой „прощъпулник“ в преводите. С него дълго и подробно обсъждахме как ще звучи най-добре заглавието, как да се предадат на български някои от измислените и несъществуващи в реалния свят създания – герои от разказите. Всеки, който е учил при Я. Бъчваров или просто го познава, може да оцени ролята му като редактор. Без намесата му „Страшила за делника“ нямаше да бъде това, което е.

Една от чертите, която правеше и тримата (Светомир Иванчев, Янко Бъчваров и Величко Тодоров) изключителни, беше готовността на опитния преводач, учител или учен да отдели достатъчно време и сили, за да помогне и да насърчи начинаещия.

Професионалните Ви интереси са съсредоточени в областта на съпоставителните изследвания на славянските езици, лексикологията, теорията и практиката на превода, техниката на филологическата работа, практическия чешки език. Автор сте на монографии, на десетки статии и студии, занимаващи се с различни аспекти на междуезиковото общуване и проблемите, свързани с него. Преподавали сте стенография, машинописен и компютърен бързопис. Участвате в различни наши и международни форуми на славистите. Как успявате да съчетаете толкова много дейности? И какво Ви дават те?

Не винаги успявам и не по начина, по който ми се иска. Понякога е с цената на закъснения и изпускане на срокове (както например и с отговорите на тези въпроси). Непрекъснато се налага да избирам не това, което ми се пише или превежда в момента, а което е по-спешно. Така нещата, които зависят само от мен, обикновено нямат срокове и постоянно се отлагат за неопределено време. А искам да свърша още толкова много неща.

Стенографията и машинописа наследих от родителите си, Ангел Железаров и Снежинка Владимирова-Железарова, които отдадоха професионалния си живот в преподаване на стенография и машинопис. И двамата бяха пишещи хора, бяха автори на множество учебници и помагала, организираха състезания, майка ми всяка година имаше ученици-състезатели в най-бързите дисциплини. Нямаше как и аз да не съм пристрастна към това общество. Всички колеги на родителите ми ме познаваха от малка, израснала съм със стенографията. От 4 клас започнах да настоявам да ме научат да пиша като тях, исках да владея „тайното“ писмо, което другите не разбират, едвам ме удържаха до 6-7 клас, тъй като стенографията изисква по-стабилни знания по граматика. В началото на 90-те години заедно с майка си се включих в преподаването на стеногра-

фия и машинопис в различни школи за секретарки и деловодители. Тогава стенографията все още беше популярна, а и предлагаше добри умения за някои професии. В училище бях взела изпит за писане на стенография със 140 думи в минута и имах заслужено самочувствие да стенографирам на различни форуми. Беше голяма тръпка да знам, че хората разчитаха на моите записки. Тогава професията се уважаваше, независимо че понякога се правеха и записи с касетофон, за всеки случай. Но „свалянето“ на информацията от стенограма беше много по-бързо и лесно, отколкото от запис с тогавашната техника. Макар че и това си е усилие и не става мигновено според съвременните ни представи с телефона или компютъра. В зависимост от времето на събитието, стенограмата понякога отнемаше часове или дни.

В началото на XXI в. обаче с голяма тъга преживявах постепенното отстъпление от епохата на бързописа пред новите технологии. Сега стенографите останахме съвсем малко. В Народното събрание все още се практикува тази професия – стенографи записват всички заседания. После веднага отиват да дешифрират записаното. Информацията от стенографите трябва да е достъпна за депутатите и пресата в рамките на същия ден. Там, в Парламента, през 1879 г., е започнало всичко – с идването на словенеца Антон Безеншек, за когото България става втора родина. Той е поканен у нас, за да стенографира в Народното събрание. Същевременно обучава десетки ученици в София и в Пловдив и изиграва изключителна роля за Следосвобожденска България. Сред учениците му от онова време са мнозина творци и интелектуалци като П. Яворов и Т. Влайков. Освен създател на българската стенография, той се е изявявал и като преводач от и на словенски език, бил е един от учредителите на дружеството „Славянска беседа“ и т.н. А е дошъл в България едва 25-годишен. През 2008 г. проф. Найда Иванова направи изключително ценно научно изследване на дейността и творчеството на А. Безеншек („Южнославянските езици между националната индивидуалност и славянската взаимност в съчиненията на Антон Безеншек (1854 – 1915)“), което включва не само пионерската му стенографска дейност у нас, но и представлява безценен анализ за приноса му непосредствено след Освобождението и изобщо през XX в. Може да прозвучи смело, но винаги съм смятала, че ролята на Антон Безеншек за България е не по-малка от тази на Константин Иречек. За съжаление значението му е оценено предимно в областта на стенографското движение у нас, макар и това да не е малко. Благодарение на неговите ученици и последвалата активна стенографска дейност и обучение из цялата страна, България имаше десетки шампиони по бързопис на международните състезания на Интерстено с постижения по 140-160, а в някои години дори до 200-210 думи в минута.

Едно от нещата, за които споменах, че все още не съм успяла да направя, е специален курс по стенография в университета.

Освен преподавател, Вие сте и активен преводач. Какво е важно за един преводач, за да е добър? Какви умения се изискват? Кое е водещото в процеса на превода?

Толкова много неща са важни, толкова много и различни умения се изискват от преводача! Той трябва да е открит и искрен спрямо себе си и спрямо останалите, да бъде отворен към новото и непознатото, любопитен, последователен, издръжлив, категоричен, отговорен, да вижда повече доброто и красивото и по-малко лошото и грозното, едновременно с това да се съмнява и да проверява, да е решителен и да е отстъпчив (например спрямо редактора), да не се страхува да пита, да бъде търпелив, защото преводът не е бърза работа, да се интересува от много неща, да продължава непрекъснато да се образова, да чете българска литература, да чете хубава преводна литература, да чете детска литература, да чете между редовете...

Какво е преводът за Вас? Какво изпитвате докато превеждате? Имате ли своя дефиниция за превода?

Често казваме, че преводът, и особено художественият превод, е бавно и самотно занимание. Така е. Но все пак занимание, което избираме сами и доброволно. Художественият превод е като да вървим във вода, потопени до раменете – чувстваме се приятно и леко и усещаме онази особена свобода на тялото, но всъщност се придвижваме с усилие и бавно. Не можем да се затичаме или да заподскачаме. Можем и да плуваме, но не всеки плува. В превода плуват само големите майстори, но дори и те плуват плавно и внимават за всяко движение.

Иначе за художествения превод е писано много и още ще се пише, то е необятно море, в което трябва да се научим да плуваме, да вървим внимателно по плиткото, за да не се спънем в камъчетата и мидичките или да не настъпим неочаквано изпъзляло раче по дъното, да се борим с вълните и вятъра, да се гмуркаме, да изплуваме, да усещаме водата и всичко, което е в нея. Така трябва да усещаме и текста, когато превеждаме.

Кое е най-трудно при превода на художествена литература? Какви опасности дебнат преводача по пътя му? Кои са най-честите грешки при превод на фразеологизми и реалии от чешки на български?

Опирайки се на теорията на относителността, можем да кажем, че понятия като „най-трудно“ или „най-лесно“ са относителни. За едни даден текст може да е труден или лесен, а за други – не. Проблемът обаче е, че много често приемаме даден текст за лесен и смятаме, че ще го преведем „бързо и лесно“, а в него винаги може да се препънем в т.нар. подводни камъни. Най-неприятно е, когато бързо и лесно преплуваме по повърхността и изобщо не усетим камъните по дъното. А те си остават там и после в тях се спъват читателите на превода.

Такива „камъни“ обикновено са словоредът, членуването, неправилният предлог или съюз, „лъжливите приятели на преводача“, времената или преизказността, а не трудните думи и изрази, фразеологизмите или реалиите. Върху тях обикновено се спират за по-дълго, търсим ги по речници, в интернет, питаме колеги или носители на езика, умуваме, чудим се, измисляме по няколко варианта, обсъждаме ги, обръщаме им повече внимание и усилия и не ги пренебрегваме, нито ги определяме като „лесни“. Докато „лесните“ често ги превеждаме набързо, точно защото са лесни, и така „лесно“ пропускате нещо, което е буквално пред очите ни.

Освен изредените „подводни камъни“, които се появяват заради интерференция и прибързаност, грешките при превод на фразеологизми или реалии могат да са единствено в резултат на неразбирането им или отсъствието на преводни съответствия. Тогава „лъсват“ измамните решения като буквален превод или лишено от оригиналност словотворчество.

Преподавате теория и практика на превода. Какво се опитвате да предадете на студентите си? До каква степен заниманията с теория на превода помагат за изграждането на един преводач?

Стремя се да предам опита си. Мисля, че това е важно за студентите, които ще се занимават с превод. Те могат да прочетат много за теорията, но така и да не стигнат до практиката. Теорията не винаги обяснява как на практика да се справят с някои от „препъни-камъните“ или често наричаните от преводачите „костеливи орехи“. А тях в преводните текстове с лопата да ги ринеш. То без тях не е интересно.

Преподавателят по теория и практика на превода трябва да е действащ преводач, за да може да преподава това, което умее на практика. Сигурно всеки преводач има

своя колекция от „орехи и орехчета“, но малко от нас си ги отбелязваме. Понякога, докато превеждам, си казвам, че даден пример е много интересен и че с учебна или изследователска цел е добре да си го запиша. Обаче в момент на преводно вдъхновение човек рядко иска да се отклонява с подобни неща и в крайна сметка хубавият пример си остава някъде в преведената книга или в черновата и никой не подозира, че е бил трудносмилаемо орехче за преводача. Често „костеливите орехи“ са измислените от автора думи или изрази, на които и преводачите трябва да измислят преводни съответствия. Спомням си една такава дума, която преди години ми се стори „костелива“. Беше герой от разказ на Карел Михал, наречен *vikyřnik* [викиржник]. Съществото, наречено така, беше подобно на дух или таласъм, живееше под покрива, излизаше от капандурата и като цяло беше добродушно и наивно, но страшно и гнусно от гледна точка на хората. Думата беше сътворена от автора от съществителното *vikyř* (‘капандура, тавански прозорец’) и наставката *-nik*, която е също толкова често срещана в българския (-ник), както и в чешкия. Стараейки се да бъде максимално близо до оригиналната дума, макар и измислена, преведох героя като „капандурник“ (*капандура+ник*). Преди 2-3 години реших да поставя задача на студентите да се опитат, макар и извън контекста, както и сега, да преведат същата дума в час. Оказа се интересно упражнение, което започнах да прилагам всяка година и от което се нароиха много същества, измъкващи се от главите на студентите като духчета от капандура: *капандурко, капандурчо, капандурче, капандур, капандурин, капандурел, капандурец, капандор, капанар, капанджия, капандухче, прозородухче, прозорко, покривно духче, покривник, таванско таласъмче, джам, джамче, джамник*. Въпреки че самата дума „капандура“ вече е непозната или поне остаряла за много от младите хора, упражнението показва, че когато те успеят да отворят въображението си, един на пръв поглед „костелив орех“, не само не е непреводим, но може да има и много други решения. Чрез подобни упражнения бъдещите преводачи разбират, че всяко нещо може да се преведе и то не само по един начин, че си струва да се търсят повече варианти, от които да изберем най-добрия и макар че „най-добрият вариант“ е най-относителното нещо на света, те все пак трябва да се стремят към него и да го изберат, въпреки ясното съзнание, че то ще е „най-доброто“, но от тяхната субективна гледна точка.

Освен собствения си опит, се стремя да предам нататък и това, на което са ме научили моите преподаватели. Всичко, което смятам, че ще им е от полза и с което предишните поколения преводачи вече са се сблъскали. Искане ми се поне да откряна вратата към някои от проблемите, защото часовете никога не стигат за „всичко“, поне да им покажа още какви препятствия ги очакват и как самостоятелно да се подготвят за тях.

Все пак в лекциите се старая да съчетавам и теорията, и практиката. Теорията на превода – като една от младите хуманитарни науки, водеща началото си от втората половина на XX в. – изглежда доста отдалечена от своята „посестрима“, практиката на превода – стара като света и най-старите библейски преводни текстове. Въпреки това разминаване във времето и в материята, заниманията с теорията на превода помагат за по-лесното осмисляне на практиката. Това не означава, че ако човек има вроден талант за превод, не би могъл да превежда и без да е учил теория на превода. Той пак ще може да превежда, както са го правили от край време онези, които са притежавали този талант. И не става дума само за превода на художествена литература, а и за спецификата на научните, техническите, административните, публицистичните, рекламните преводи, за видовете устен превод, за превода на драми, филми, поезия...

В часовете по превод и на студентите им се налага да представят различни аспекти или проблеми в превода, които сами са открили. Така в обща дискусия стигаме

до възможните решения. Преводачите, независимо в коя област от превода работят, освен отлични знания по езика и литературата, трябва да притежават и изключително широк спектър от обща култура и познания в най-различни сфери от живота. Затова смятам, че неочакваните въпроси и гледни точки, които студентите задават, спомагат за изграждането им като преводачи.

От какво зависи качеството на един превод? Кога един преводач „предава“ автора, чиято творба превежда? Какъв трябва да е преводът – точен или смислен, адекватен или буквален? Кои са „лъжливите приятели“ на преводача? Най-честите грешки?

Всеки превод трябва да се работи с желание. Ако няма желание, няма смисъл от това усилие, преводът няма да се получи, ще върви много трудно, а резултатът няма да е добър. Обикновено преводачът сам избира какво да превежда и е логично да избере произведение, което го е грабнало. Тогава без съмнение той ще го превежда с желание. И обратното – ако го няма желанието, страстта – тогава преводачът „предава“ автора, „предава“ и себе си, тогава веднага ще си проличи, че липсва желанието. Започнах с желанието, макар то да не е най-важното, но е решаващо и от него се тръгва.

Несъмнено качеството на превода зависи от качествата на преводача, от това дали е подготвен, дали е разбрал всичко, дали има усет за родния език. Зависи от богатството на езика на преводача, а то се развива с много четене, писане и поправка. Качеството на превода може да зависи дори от съсредоточеността на преводача. Дали е изцяло отдаден на текста, вгълбен в него, или мисли за още сто неща. Тук се появяват и вечните въпроси, които вълнуват преводачите и които не винаги имат еднозначен отговор. Преводът трябва да е и точен, и смислен, и адекватен. Има едни известни постулати на Т. Сейвъри (1968) в теорията на превода, според които преводът трябва да предава думите, но и идеите на оригинала, да се чете като оригинал, но и като превод, да отразява стила на оригинала, но и стила на превода, да се чете като съвременен на оригинала, но и като съвременен на превода и т.н.

Понякога инстинктивното и измамно чувство, че дадена словесна форма, пренесена от друг език, ще изпълнява същата лексикална функция и ще има същата съчетаемост, е една от причините за някои типични грешки. Често те водят и до буквализми.

Механизмът за установяване на еднозначни съответствия е една от основните причини за отклоненията от езиковата норма. Има случаи, когато и при близкородствени езици се пренасят някои структурни и семантични модели от езика на оригинала в езика на превода, особено при наличието на фактора „формално сходство“ на разноезичните единици.

Съпоставителният анализ на семантичните и функционалните характеристики на думите от всяка двойка славянски езици успоредно с анализа на грешките от преводите показва широкия диапазон на т.нар. „лъжливи приятели на преводача“. Както съществуват речници на „лъжливите приятели на преводача“, които включват думи от два езика, сходни по звуков или буквен състав, предизвикващи лъжливи асоциации, погрешно възприемане на информацията и съществени изменения в съдържанието, така би трябвало да се съставят и речници на асиметричните номинационни единици между отделните езици.

Понякога се забелязват примери на неправилна лексикална съчетаемост в превода, като те могат да са под влияние на чуждия език, т.е. като проява на междуезикова интерференция. Други причини за неточности и грешки са недостатъчният опит в превеждането на художествена литература, граматичната или лексикална асиметрия между съответните езици, отсъствието на редактор и т.н. Ето и няколко примера, които да

подкрепят наблюденията ми: ... *в и н о, п р е л я н о в с т ъ к л е н а б ъ ч в и ч к а* (вм. *сипано/пресипано в каничка/гарафа*); *К а м ъ к ъ т п о д м е н п р о д љ ж а в а д а г р е е* (вм. *топли*); *Н а ш и т е п р е д п р и я т и я н е н о с я т з а г у б а* (вм. *не са на загуба/нямат загуби*); *Н е т е с л е д я, з а с в и д е т е л с т в а м т и в н и м а н и е* (засвидетелствам уважение към някого, но отделям/обръщам внимание); *И м а ш е с е д м и ц и, к о г а т о н е и з л и з а х о т л е г л о т о* (не излизах от стаята, но не ставах от леглото) и т.н.

Превели сте книги от Вацлав Хавел, Карел Михал, Карел Пецка, Мирослав Кробош, Петра Соукупова, Виктория Ханишова, Петра Дворжакова, Бохумил Храбал... Как избирате книгите си за превод – това „родство по избор“ ли е или приемате каквото Ви предложат?

И двете. Някои от авторите са ми предлагани, вече споменах за историята с Карел Михал, впоследствие сама избрах да продължа с него и втория път аз го предложих на „Хомо бохемикус“ с историческия му роман „Чест и слава“, коренно различен от сборника с разкази, но също заслужаващ вниманието на българския читател.

Спомням си, че преди години речите и политическите изявления на Вацлав Хавел в зората на демокрацията също бяха избор на издателката. Тогава не бях чувала някой от нашите политици и общественици да говори като В. Хавел. Впечатляващи бяха, от една страна, философията и чувството за справедливост и ред за бъдещото държавно управление у един творец и писател, а от друга, витиеватият изказ, художественият подход и изразни средства в речта на един политик. Сложните, но иначе много ясни и логични изречения в оригиналния текст, звучаха тромаво и неразбираемо в превод. Оказа се, че политическото на пръв поглед изказване на президента В. Хавел, беше труден художествен текст, изпъстрен с метафори и метонимии, сравнения, синекдохи, литоти, алюзии и пр. Борбата със сложния, но и красив синтаксис на твореца В. Хавел беше трудна, но и предизвикваща активността на всичките ми езикови сетива.

Има и други, по-кратки произведения, които са ми предлагани от издатели или съставители на сборници и литературни списания, но за моя радост, никога не ми се е налагало да превеждам нещо, което не ми е на сърце. Наскоро колеги от Бохемия клуб ми предложиха да превода един от известните разкази на Бохумил Храбал за сп. „Хомо бохемикус“. Не бих пристъпила сама към Б. Храбал, но пък беше интересна и вълнуваща среща.

Разбира се, по-вълнуващо е превеждането „по избор“ и „по родство“. Когато си кажеш: Това искам да го превода. Тогава се задейства механизмът на желанието да споделиш прочетеното, да го съпреживееш заради българския читател. Такива бяха срещите ми с Петра Соукупова и с Виктория Ханишова – прочитам дадената книга и си казвам: искам да я превода.

Разкажете за работата си над тези преводи. На какво искате да бъдете вярна? Какви проблеми срещнахте при превода на тези автори? Имате ли кореспонденция с някои от тях?

Всеки автор създава различни проблеми на своите преводачи. Няма два еднакви. Няма и универсални правила или решения. Това е и едно от нещата, за които се старая да подготвя студентите и бъдещите преводачи, но това е и може би най-вълнуващото в работата на преводача.

Нерядко трудностите са в най-обикновените неща от живота, които обаче се разминават в честотата на употреба в единия и в другия език. Например обобщеното название на определен тип храна на чешки (напр. *koláč*), която има много разновидности, и отсъствието на такова общо название в българския, въпреки наличието на повечето от

разновидностите (*плодова пита, кекс, пай, солен пай, сладкиш, паста, пастичка, торта* и т.н.). Храните по принцип често влизат в ролята на реалии, тогава пък създават други чуденки, като това, дали да ги обясняваме в бележки под линия, кое да обясним и кое не, а после и редакторите се намесват със същите въпроси.

Друг повод за затруднения в превода създават някои нови продукти, които още не са получили общоприето название. Чехите са изключително прецизни и последователни в назоваването на всеки предмет и нововъведение от битов или специализиран характер. Затова и в чешкия език има повече конкретни еднословни названия, отколкото в българския. Понякога за тях използваме описателно название или названието присъства само в продуктовете каталози, но никой не го използва. Скоро имах случай да се чудя как по-добре и по-точно да назова един, на пръв поглед, прост предмет – едно пластмасово плоско и закръглено „нещо“, върху което децата сядат и се спускат по снежните хълмчета. Това „приспособление за пързаяне“ лесно се открива в интернет като „тобоган“. Обаче никой, когото съм попитала, не знае какво означава „тобоган“. Също и обратното – като попитам как се казва „онова нещо“, на никого не му хрумва да го нарече така. В един магазин за зимни спортове дори показах „нещото“ и попитах как се казва, а продавачът започна да ми обяснява за какво се използва и че е най-вече за деца (сигурно се изплаши, че може да се метна по някой заснежен склон върху плоската пластмасова дъсчица!), а когато отново попитах „ама как се казва?“, той се позамисли и прочете от етикета продуктово му име: „Тобоган“. После добави: „Някои му викат и дупенка или гъзенка, не знам“...

А що се отнася до кореспонденцията с авторите – да, общувала съм с някои от тях, но истината е, че не го правя често. Струва ли си да си пишем за тобогана? Като става дума за авторски права или други технически уточнения, обсъждаме ги с техния агент. Когато пътувам до Чехия, им пиша и, ако имаме възможност, се срещаме, обменяме малко информация, обсъждаме книгите или превода. Ако имам въпрос или проблем, разбира се, винаги мога да им пиша, но кореспонденцията не е твърде оживена. Просто нямам време за това, а мисля, че и те нямат. От твореца-художник у дома съм разбрала, че за да твори, той няма време за социален шум и го избягва. Предполагам, че това важи и за писателите. Затова ги търся, само когато наистина има какво да обсъждаме по текста.

Какво е нивото на превода от чешки на български у нас? Има ли разлика в подхода към езика и текста между предишното и сегашното поколение преводачи?

Смятам, че нивото на превода от чешки на български у нас е високо. И то е така, защото и нивото на бохемистиката в България е високо, за което основно значение има обучението по чешки и завършилите абсолвенти от СУ „Св. Климент Охридски“, ПУ „Паисий Хилендарски“ и ЮЗУ „Неофит Рилски“. Не претендирам, че всички студенти и абсолвенти са отлични, но тези, които не са, обикновено не се занимават с преводи.

Не мога да кажа дали има разлика в подхода към езика и текста между поколенията преводачи, обаче смятам, че всяка година има поне по един бъдещ преводач. Чешката държава прави много за разпространението на своята култура, съответно и литература, и България има какво да научи. С добре подбран автор и произведение може да се кандидатства към програмата на чешкото министерство на културата за превод на съвременна чешка литература и проектът да бъде одобрен. Всяка година Чехия предлага вече не една, а две сесии за кандидатстване. Проблемът е, че художествена литература не се превежда бързо, а хората, които се занимават с това не са много. Затова бих отправила апел към по-младите, които имат желание да превеждат – да не се притесняват

дали ще ги одобряват, а да намерят време и енергия да осъществяват мечтите си, ако те са свързани с превода.

Каква е ролята на редактора при превода? За кои от редакторите на Вашите преводи си спомняш? Кой е първият редактор на преводите Ви?

Независимо колко опитен и добър е преводачът, никога не бива да се пренебрегва или подценява ролята на редактора. Помня всичките си редактори, помня и някои от дискусиите с тях, коментарите и бележките, благодарна съм за всички поправки и предложения. Първият ми редактор беше Янко Бъчваров (на сборника с разкази „Страшила за делника“ от Карел Михал). Спомням си най-вече разговорите около превода на заглавието (Vubáci pro viední den). За превода на тези разкази се бях консултирала и с Хана Гладкова, която беше лектор по чешки в университета. Потърсих я за помощ за някои неща, които не разбирах и не можех да открия в единствения тогава Чешко-български речник на Цв. Романска. Бях безкрайно изненадана, когато се оказа, че Х. Гладкова също не разбираше някои от думите и осъзнах, че за да преведа измислените от автора същества, също ще трябва да ги измисля, защото няма да открия техните съответствия в речника. После с Я. Бъчваров обсъждахме как ще звучат и как ще се възприемат те на български. Тук е мястото да изкажа своята благодарност и на другите редактори, с които съм работила: Ангелина Иванова, Анжелина Пенчева, Маргарита Младенова, Мая Славова, Ваньо Недков, Валентина Бояджиева и др. Благодаря и на дъщеря си, Светла Стоянова, която от няколко години насам е първият читател, а съответно и първият „вътрешен“ редактор още от ученическа възраст. Надявам се, че освен любопитството към всяко работно преводно четиво, това четене ѝ е помогнало да развие усета си към българския език, а и да научи повече за преводаческата и редакторската дейност. Освен това винаги съм смятала, че родителите също има какво да научат от децата си, така че възприемам нашето четене на ръкописи като взаимен обмен на знания и гледни точки.

Редактирали сте речници, книги и научни публикации през годините. Какво Ви дава редакторската работа? Какви принципи следвате при редактирането?

Работата ми в университета започна като редактор-уредник в сп. „Съпоставително езикознание“ и трябва да отбележа, че имах голям шанс да мина през школата в редактирането на главните редактори проф. Светомир Иванчев, проф. Живко Бояджиев и проф. Петя Асенова, както и на останалите членове на редколегията като доц. Янко Бъчваров, проф. Борис Парашкевов, доц. Христо Стаменов. Редактирането е допълващата част към творчеството, то също като него е дар, но трябва и да се учи. Прецизността на проф. Ж. Бояджиев, например, стигаше до там, че забелязваше дали запетайката е в курсив. Но редакцията на списанието беше голяма школа и по отношение на редактирането на научни текстове, които се четат от съответните специалисти. Много неща научих през годините в списанието и опитът ми е безценен. Сигурно оттам ми остана и удоволствието да редактирам най-различни жанрове и не защото „редакторът е роб на слабостта човешка // да тържествува, щом намери грешка“ (С. Флорин, В словесните дебри, 1990: 139), а защото всеки текст заслужава да бъде изпипан и смислен, да звучи добре, да звучи на български, да няма неточности, правописни или печатни грешки, да се чете така, че читателят да не се замисля дали е редактиран. Това важи за всички видове текст – авторски или преводен, художествен или научен, сериозен или забавен и т.н. Всеки текст има своя специфика, с която трябва да се съобразява и редакторът. Към принципите в редактирането бих добавила също така съобразяването с автора и преводача. Трябва да има взаимодействие и сътрудничество с редактора. Понякога отстъпва единият, понякога – другият, и това винаги да е в интерес на текста. Обаче и

преводачът, и редакторът трябва да притежават тънък усет за езика и за всяка подробност от езиковия образ, да съумяват да преценят кое е излишно, кое е в повече и кое недостига.

В практиката си като редактор се старая да разбера доводите на автора или преводача и да ги приема, ако са достатъчно убедителни. В практиката си като преводач – също, стремя се да има диалог и да чуя какво ми казва редакторът.

Превеждали сте и филми? Кои? Каква е спецификата на филмовия превод?

За филмите определено мога да кажа, че превеждам, когато и каквото ми предложат. По телевизията не пускат много чешки филми, няма го времето на старите чешки сериали като „Болница в края на града“ или „Жената зад щанда“. Преди няколко години преведох десетина филма за БНТ (типичните чешки игрални приказки, имаше и анимационни кратки филмчета за „Лека нощ, деца“, както и някои документални). Сред тази неочаквана чешка „вълна“ бяха и няколко от епизодите на култовия детски сериал „Арабела“, който превеждахме заедно с колегата Борислав Борисов от Пловдивския университет. И двамата споделяхме удоволствието да се разнообразим с превода на филми, в тази дейност наистина има различна специфика и тръпка.

Другото място, където може от време на време да се гледат по-стари или съвсем нови чешки продукции, са ежегодният фестивал София филм фест и Чешкият център. За тези и други събития на Чешкия център също съм имала възможността да превода няколко филма. Такива бяха музикалната комедия „Дим“ на реж. Томаш Ворел и Лу-мир Тучек (Kouř, 1991), „Сизифовска поддръжка“ на реж. Павел Юрачек и Ян Шмид (Postava k podrívání, 1963), „Хордубал“ по романа на Карел Чапек, на реж. М. Фрич и Яр. Балик (Hordubal, 1937), „Перлички на дъното“ по разкази на Бохумил Храбал, на реж. Иржи Менцел, Едвард Шорм, Вера Хитилова, и др. (Perličky na dně, 1965). Спомням си, че когато бяхме студенти, в програмата на Чехословашкия център всяка седмица имаше прожекция на чешки или словашки филм, при това два пъти – единия път с превод, а другия – без. Често ходехме там на кино, водехме и колеги от другите профили, а на преподавателите ни не им се налагаше да ни подсещат и подканят.

За спецификата на филмовия превод може много да се говори, затова отделям доста внимание върху него и на лекции. Но освен теоретично, филмовият превод е включен и практически в рамките на конферентния превод, за който ще стане дума по-нататък. Това, което е най-важно и най-ограничаващо за филмовия превод, независимо дали филмът ще е дублиран или субтитриран, е количеството текст, който може да се побере в кадъра. При дублаж трябва да има достатъчно време за актьорите-дубльори да изговорят същото количество и смисъл, което е изговорено от актьорите във филма. При субтитрите времето отново е главният ограничителен фактор за преводача – преводачът трябва да запази смисъла на изказването, но и да е достатъчно кратък, за да има време зрителят да го прочете (защото окото чете по-бавно, отколкото ухото чува) и осмисли, а в същото време да следи и възприема действието на екрана. Трябва да се спазва и основното правило за синхрон на картина, звук и текст.

За субтитрите има точни и доста строги изисквания, за които обикновено не се замисляме, докато гледаме филм, но веднага ще ни подразнят, ако не са спазени. Такива са например ограниченията за броя знаци на ред – не повече от 38-40, подравнени в средата; за избора на шрифт; времето за всеки субтитър – от секунда и половина до пет секунди, поне четвърт секунда между отделните субтитри; не повече от две изречения на субтитър и максимално два реда на кадър.

И ако това са техническите изисквания, които създават известно чувство за ред и точност, другата специфика във филмовия превод е, че няма разказвач, няма място за

обяснения, за бележки под линия или други паратекстове. Всичко трябва да стане ясно само от диалога на персонажите. Диалогът има и специфична стилистика – разговорен език, жаргон, диалекти, чужд акцент и т.н. Важно е в превода да се предаде и стила, и динамиката от диалога. А това означава: кратки изречения, но със запазване на смисъла. В часовете, посветени на филмовия превод, се упражняваме в избора на думи и изрази, които могат да се изпуснат. Колкото по-малко преведен текст – толкова повече време за гледане на филма. Няма място за допълнителни обяснения, каквито преводачите понякога обичат да правят.

Преподавате конферентен превод от и на славянски езици. Кое е характерното за него? Има ли интерес към този вид превод и каква е реализацията на студентите след това?

Независимо, че ще прозвучи нескромно, конферентният превод от и на славянски езици (полски, словашки, сръбски, хърватски, украински, чешки) е едно от нещата от преподавателската ми дейност, с които най-много се гордея и се грижа за него като за своя рожба. Идеята за такава дисциплина възникна спонтанно и както повечето спонтанни идеи, тя се реализира доста бързо и се възприе с голям ентузиазъм от студентите.

Всичко започна през 2013 г. – преподавах за особеностите на консекутивния и симултанния превод и за пореден път осъзнах, че голяма част от студентите, дори и в 5-и курс, нямат почти никаква представа от видовете устен превод и още по-малко от превода в кабинка, със слушалки и т.н. Хрумна ми, че в един от часовете мога да ги заведа в Нова конферентна зала на Ректората, която се използва най-вече за конференции и редица международни културни събития. Беше малко странно да водя почти завършили студенти лично до залата в Северното крило на университета, но някои от тях дори не знаеха къде е, а какво остава да са виждали кабинки за превод. Затова пък интересът им надхвърли моите очаквания. Не само, че слушаха и задаваха въпроси кое как става, но искаха да чуят как се превежда и да присъстват на събитие с превод. Накрая се появи и най-неочакваният и директен въпрос: А може ли и ние да опитаме?, на който и аз най-неочаквано за себе си отвърнах: Защо не. Ще поискам разрешение от администрацията, която се грижи за залата и техниката, и ако може, ще организираме специален час за тези, които искат. Оказа се, че залата действително не е толкова недостъпна и след съответните административни стъпки бяхме в конферентната зала с кабинките за следващите часове, които вместо теория на превода се превърнаха в чиста практика. Поривът за нови умения сред студентите вдъхнови и мен – доказателство какво прави младежката енергия с всеки от нас. Така за следващия семестър вече имах по-голяма амбиция – факултативен курс, два часа седмично, за всички слависти, които желаят да се пробват в симултанния превод. Това наистина изглеждаше доста смело, но консекутив все пак може да се упражнява и в аудиториите, докато симултанен никога досега нито беше преподаван за слависти, нито някой от практикуващите колеги-преводачи се беше упражнявал преди да „скочи в дълбокото“ и да го направи за първи път направо на официално събитие. Това караше някои от колегите с достатъчно практика в устния превод да подхождат с недоверие към моето предложение в катедрата, да се усъмнят в постигането на каквито и да било резултати и дори в смисъла на цялото начинание. И имаха право – синхронният превод е една от най-трудните и най-стресовите професии. Как щях да накарам плахите и неопитни студенти да превеждат на прима виста!? И кой ли ще се съгласи на това? Но все пак беше взето компромисно решение: нищо не пречи да се пробва, пък каквото стане. Не само, че стана, а още през следващата учебна 2014/2015 година новата дисциплина „Конферентен превод от/на славянски езици“ за студентите-слависти от 5-и курс беше обявена вече за два семестъра с 6 часа седмич-

но (!). Постепенно се оформи като самостоятелен модул, макар и факултативен, който включва: упражнения по консекутивен и симултанен превод на специализирана лексика и бизнес-комуникация, на обществено-политическа лексика и публицистика.

Оттогава насетне всички материали за превод, предварително подготвени и разпределени по езици и по теми за всеки отделен месец, се качват на специална онлайн платформа, създадена за нашия конферентен превод. Използваме тази платформа за предварителна информация по коя тема ще се превежда дадената седмица, за сваляне на материалите от студентите, вместо да им ги изпращаме всяка седмица, както и за база данни, която се обогатява с всяка изминала година.

Курсът се превежда основно в конферентната зала и упражненията по устен превод са максимално близо до реалната обстановка на симултанен или консекутивен превод. В дните, когато залата е заета с друго събитие, а това за съжаление става все по-често, часовете по устен превод се преместват в други зали или аудитории, където се упражнява повече консекутивен превод. Наличната вече мултимедийна техника позволява компенсиране на отсъствието на кабинни и слушалки за симултанен превод, като в тези часове правим и изключително интересни тематични дискусии по наболели проблеми, в които студентите влизат в различни роли (като „говорители“ и „модератори“ по предварително зададена и подготвена тема, „преводачи“ на „говорителите“, „активна публика“, която задава въпроси на различни езици, които пък „преводачите“ превеждат на останалите) и така всички влизат в реалистична дискусия с превод от и на отделните славянски езици.

В недалечното минало, когато прохождаха съвременните филмови фестивали и специални прожекции, все още се практикуваше превод на филми „на живо“. Това, естествено, не беше най-доброто за самите филми, но го имаше и приличаше на симултанен превод. Дали заради това или заради факта, че в претоварената учебна програма няма място за практика с филмов превод, с колегите от конферентния превод решихме да включим в обучението и превод на филмови и медийни текстове (документални, научно-популярни, игрални филми). Постепенно стигнахме и до идеята за упражнения по субтитриране. Това също е специфично умение, което е много полезно за преводача, независимо че обикновено тази дейност се осъществява от други специалисти. Така, освен консекутивен и симултанен, студентите научават и още един вид превод, който могат да практикуват в бъдеще. В рамките на един семестър те превеждат кратки, 10-15-минутни филми и им правят субтитрите. Накрая организирахме специална прожекция за всички участници с коментар и дискусия за превода и техническото оформяне на субтитрите.

Уникалното в нашия конферентен превод е и това, че в часовете се включват студенти от всички профили, както и по един или двама колеги със съответния език. За тези няколко години се оформи чудесен екип от преподаватели от всичките пет профила и с общи усилия създадохме програма с постоянни (универсални) и актуални теми. Всяка тема се превежда от всеки славянски език, а после и от български на съответния славянски език. Така студентите имат възможност да превеждат в двете посоки, както и да слушат своите колеги с другите езици. После преподавателите обсъждат превода със студентите по профили и поправят грешките.

Опитът, който придобихме за тези 7-8 години от факултативния курс по конферентен превод показва, че във всеки випуск има интерес към подобен модул, независимо че не е еднакъв или равномерен всяка година. Другото много важно откритие беше, че във всеки випуск слависти има студенти, които притежават необходимия потенциал и проявяват подчертано желание да придобият профилирани знания и умения, както и да се развиват и усъвършенстват в областта на устния превод. И третото доказателство, че

експериментът си струваше – смелостта на младите опроверга съмненията в успеха на подобен курс за слависти, които започват да изучават съответния славянски език от азбуката. Те не се страхуват, че няма да се справят или ще се изложат. Неопитността им в учебна среда е напълно оправдана, за разлика от неопитността на дипломирания филолог и преводач, който за пръв път ще излезе да превежда консекутив пред голяма аудитория или ще влезе в кабинка, а в залата ще го слуша огромна публика.

Тази нова дисциплина, достъпна за всички изучавани езици (полски, словашки, сръбски и хърватски, украински и чешки) от специалността Славянска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, предлага разнообразни допълнителни възможности, за които предвиденото време в задължителните часове по практически славянски език определено е недостатъчно. Така, макар и без претенции, както и без никаква външна национална или европейска помощ, ние предлагаме обучение, подобно на европейските магистратури по превод. Нашият настоящ декан, доц. Бойко Пенчев, често нарича специалността Славянска филология – елитна, главно заради съотношението в броя на преподаватели и студенти, но вярвам, че има предвид и качеството на обучението, а в това отношение смятам, че конферентният превод също допринася за това определение.

Накрая, съвсем основателен е и въпросът: Каква е реализацията на студентите след това? Отново с гордост мога да заявя, че реализацията има. По принцип устният превод не се практикува от кой знае колко много хора, нито пък има постоянно търсене. Но това важи за всички езици. Разбира се, че търсенето на преводачи с т.нар. големи езици е по-голямо, но и специалистите с тях са повече. Преводачите с чешки и с останалите славянски езици са по-малко, но и търсенето е по-малко. Важното е, че сред завършилите курса по конферентен превод има представители от всеки профил, които вече са се изявявали като устни преводачи в международни конференции, в предавания по телевизията с гости от съответната славянска страна, в работни срещи, представяния на книги или дискусии с двустранен характер, където са заменили превода чрез доминиращия английски език. А най-голямата ми радост и удовлетворение от този експеримент е, че двама колеги от първия, абсолютно експериментален, опит в онзи 5 курс, на който реших просто да покажа кабинките в конферентната зала, вече успешно преподават в часовете по конферентен превод в своите профили (украински и полски) и предават нататък своите знания, опит и най-вече смелост на следващите поколения устни преводачи. Това са д-р Лилия Желева и ас. Аугусто Ечевери. Заедно с тях бих искала да спомена и останалите колеги от другите профили, които през изминалите няколко години, също с много вдъхновение и свежи идеи, се включиха в това начинание: доц. Величко Панайотов, доц. Диляна Денчева, доц. Даниела Константинова, гл. ас. Татяна Дункова и лекторите Биляна Васич и Жанета Павлович. Благодаря им за подкрепата и градивната енергия.

Дълги години сте отговорен секретар на сп. „Съпоставително езикознание“. От Янко Бъчваров наследихте и дисциплината „техника на филологическата работа“. Разкажете за тази насока на Вашите научни занимания.

Както вече отбелязах, началото на професионалния ми живот и като бохемист, но и като редактор, започна в сп. „Съпоставително езикознание“. Разбира се, сега уважавам доверието на колегите да стана част от Редколегията и отговорен секретар на списанието, особено след доц. Я. Бъчваров, който беше такъв дълги години, но винаги ще изпитвам носталгия към времето, когато бях редактор-уредник.

Повечето от нас, които сме минали през школата на Светомир Иванчев (някои през фонетичните упражнения и ученето на стихотворения и текстове наизуст всяка седмица, други през носовките и „За буквите“, също наизуст за изпита, трети през

упражненията по превод) ще потвърдят, че професор Иванчев винаги респектиреше с авторитета, спокойната и почти прикрита загадъчна усмивка и мъдрото си отношение към всичко. Той беше отдаден на науката, на бохемистиката, на чешко-словашко-българските отношения в миналото и днес, на преводната дейност.

В редакцията на списанието често се случваше професорът да влезе, да попита има ли нови ръкописи, как върви подготовката на поредния брой и дали авторите са предали материалите си след направената редакция. Интересуваше се от списанието всеки ден не от просто любопитство, а заради авторитета на изданието, не допускаше да бъдат отпечатани статии, които по някакъв начин биха свалили нивото на неговата „рожба“. Той беше вдигнал високо летвата много преди да стане актуално анонимното рецензиране или цитиране по точно определен начин. Много често статиите се даваха за мнение и критичен преглед на специалисти от дадената област или със съответния по-рядък език извън редакционната колегия, а изискванията в списанието по отношение на текста, цитирането, библиографията, цялостното оформление и ошрифтяването бяха строги и бяха за всички.

След смъртта на проф. Светомир Иванчев, Величко Тодоров все още имаше навика да влиза като „хала“ в редакцията, независимо дали заварваше там новия главен редактор на списанието, проф. Живко Бояджиев. Той пък, с присъщата си привидна строгост, със сериозен глас, но и бащинско чувство, нямаше как да спре напора на величковата енергия. Спомням си как и Весето Симеонова с искрена усмивка беше готова да съдейства на неуморния Величко с канцеларските материали, за които е дошъл. А той, в знак на благодарност, не пропускаше да каже: „Ех, знам си аз, че редакцията на Съпоставителното е ‘стара къща’, всичко има..., нищо, че е като ‘дядовата ръкавичка’!“ Под „всичко“ Величко разбираше обикновени или по-големи пликове за писма, които бяха кът по онова време, листове А4, маркери, лепило, белило и под. Друг път, поглеждайки и той с респект към снимката на Светомир Иванчев, въздъхваше, макар и с нескрито самочувствие: „Къде е сега Професора да види какво правим в Бохемия клуб?“. А другият професор, Живко Бояджиев, свикнал често да бъде заобиколен от бохемисти, приемаше непринудената и сякаш естествена активност на литератора Величко Тодоров в редакцията на езиковедското списание като неизбежна съдба.

След години Я. Бъчваров ми повери неговите лекции по „Техника на филологическата работа“, по неговите думи, защото добре познавам техниката на филологическото писане, редакторската работа, изискванията около оформянето на научни ръкописи, курсови и дипломни работи. Сега тези лекции се трансформираха в „Изготвяне на езиковедска магистърска теза – чешки език“, а по най-новия учебен план вече са „Магистърски езиковедски семинар“. Така след опита ми в „Съпоставително езикознание“ се оказва, че е дошло време да предам знанията нататък. Настоящите студенти също имат нужда от обучение за тези практически дейности, както някога и аз в редакцията на списанието. В училище такива неща не се изучават, а в университета като че ли очакваме младите просто да ги знаят преди да започнат да пишат.

Вие сте сред основателите на Бохемия клуб. Какво е Бохемия клуб за Вас?

Докато Светомир Иванчев внушаваше уважение, а понякога и страхопочитание, зарядът, който Величко Тодоров носеше със себе си, увеличаше всички и също не търпеше възражения. Девизът „Ти какво направи за Бохемия клуб?“ не случайно заемаше централно място по диагонала на клубните ни карти, вдъхновяваше и нахъсваше цели поколения от бохемисти и слависти.

През 90-те години на ХХ в. и първите години на Бохемия клуб, всички бяхме заредени от динамичната енергия и неизчерпаемост на двамата инициатори и техните съ-

мишленици, а идеите им се осъществяваха с бясна скорост. Валяха събития и инициативи, срещи и дискусии с гостуващи професори от Чехия, търсеха се всякакви поводи да се заговори за чешко-българските отношения, издаваха се няколко поредици като приложения на сп. „Хомо Бохемикус“ и като самостоятелни книги, профилирани за хуманитарни преводи и за научни изследвания, свързани с чешкия език, литература или култура. Имаше „Малка чешка библиотека“, „Голяма чешка библиотека“, „Славянска библиотека“, няколко алманаха с тематични научни изследвания. Имаше и „Цимърманонология“... Заедно с всичко това с усмивка си спомням, че винаги бях нащрек каква ли нова задача ме очаква за поредната акция. Предполагам, че подобно усещане често изпитваше и доц. Добромир Григоров, с когото в първите години на Бохемия клуб бяхме нещо като „момчета за всичко“.

И до днес, след почти три десетилетия, за мнозина от нас Бохемия клуб продължава да живее и то не само като спомен. Продължават да излизат книжките на Хомо бохемикус, както и Малка и Голяма чешка библиотека, продължават премиерите на нови чешки преводи, организират се бохемистични конференции, срещи, конкурси за превод. Бохемия клуб се превърна в сериозна институция, преминала през своя хиперактивен детски период, запазила жизнеността си, но вече поулегнала, приближаваща своите 30 години, с голяма доза авторитет и житейска мъдрост. Надявам се и следващите поколения бохемисти да имат своите спомени от Бохемия клуб и те да бъдат също толкова вдъхновяващи като нашите.

Над какво работите в момента?

В момента се боря с втората книга на Викторие Ханишова „Гъбарка“ (Houbarka, Host, 2018). „Боря се“, защото още от заглавието е ясно, че става дума за гъби и не просто за гъби, а за много гъби и много ястия от гъби. Романът всъщност е дълбоко психологически, но покрай сериозните проблеми, които засяга, главната героиня през цялото време е отдадена на събирането на гъби, чрез което се изхранва. Тук се появи нещо, на което досега на бях обръщала кой знае какво внимание – фактът, че чехите са в пътя повече гъбари от нас, гъбарството за тях е нещо като спорт, и то от масовия вид спорт. Всички ходят за гъби, всички разбират от гъби, готвят ги по много повече начини, научават се да ги разпознават още като деца. Това може и да не е конкретна реалия, която да затрудни преводача, но определено е асиметричност в отношението към гъбите и стереотипите за тях в чешката и българската среда. Всички битовизми около гъбите за българския читател няма да са със същата разпознаваемост и ежедневност, както за чешкия. А това вече може да окаже влияние и върху цялостното възприемане на книгата – (не)познаването на гъбите може да предизвика по-голям интерес, но детайлната, почти специализирана информация за гъбите може и да откаже читателя. От една страна ме притеснява дали ще успея да предам гъбарството, толкова разпространено сред чехите, така че да се възприеме също толкова естествено и от българския читател. От другата страна е и психологическият аспект в романа, който е изключително актуален и болен в нашето съвремие. Подаден е от В. Ханишова много деликатно и същевременно категорично, важно е да остане така деликатно и категорично представен и в превода.

За следващите години имам още много планове, но те често биват отклонявани от най-различни други дейности или фактори. По отношение на преводите – много съвременни чешки писатели заслужават и чакат да бъдат преведени. Имам си цял списък с автори и произведения, за които се надявам да намеря време в близко бъдеще.

Какво е Чехия за Вас? Какво Ви даде общуването с чешката култура?

Чехия и чешкият език означават много за мен. Всъщност първо беше чешкият език – непознат, интересен, напевен, мелодичен, но и неразгадаем, труден, бърз, понякога странен. Познанията за падежите в руския по принцип помагаха и за падежите в чешкия, граматиката пък често се сравнява с математиката – в нея има всичко – логика, ред и ясна структура, има си обяснение в историческия развой на езика. Срещу това обаче се изправиха безброй изключения от правилата и от логиката; дублетни форми и варианти в окончанията, в предлозите, в числителните; разговорни форми и обесná Žeština; колебания и различни употреби дори сред носителите на езика. А и динамиката в съвременния български език е различна от динамиката в съвременния чешки език. Накрая обаче идва и универсалното правило, че който и да е чужд език се учи цял живот.

Заедно с езика започнаха да се трупат знанията за литературата и културата, историята и географията, социумът, стереотипите, страната... Чехия започна да придобива формите на отделна вселена, която имам възможност да споделям, да изучавам, да разбирам или дори да не разбирам...

Всеки нов език е нов прозорец към света около нас. Прозорецът се отваря и човек встъпва в другия свят, понякога без дори да напуска своя. Толкова много живот има и в българския, и в чешкия ми свят! Понякога се движат успоредно, понякога се пресичат, преплитат, остават заплетени или по-късно се разплитат...

А има и още нещо: чувствам необходимост да отворя „чешкия прозорец“ към „чешкия свят“ на следващите бохемисти и преводачи – за да предам знанията си нататък и за да има повече хора, с които да ги споделям...